

YUKSAK AXBOROT MADANIYATI – INTERNET-MAKON RESURLARIDAN RATSIONAL FOYDALANISH SHARTI

Nomozov Xurshid Shavkat o'g'li

Shahrisabz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

E-mail: nomozvnomozov@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8079406>

Annotatsiya: Maqolada shaxsning internet-makon kontentlaridan oqilona foydalanishini ta'minlashda axloqiy madaniyatning ham ahamiyati beqiyos o'rni. Inson turli resurslarni avvalo o'z axloqiy qarashlari, ehtiyojlari va qadriyatlariga asoslanib tanlashi doir ishlar. Shu nuqtai nazardan fikrlaganda, shaxs axloqiy madaniyati uning internet resurslariga murojaati xarakterini belgilovchi omil ekanligini. Internet-makon resurslarini shaxs pozitiv ijtimoiylashuvi omiliga aylantirish uchun uning nafaqat axborot madaniyatini, balki axloqiy madaniyatini ham yuksaltirish zarur ekanligini ilmiy jihatdan ochib berilgan va dalillangan.

Kalit so'zlar: Shaxs, internet-makon, axloq, xulq-atvori, axloqiy tuyg'ular, axloqiy bilim, resurs, diniy nuqtainazar, axloqiy madaniyat, insoniyat.

ВЫСОКАЯ ИНФОРМАЦИОННАЯ КУЛЬТУРА - ИНТЕРНЕТ-ПРОСТРАНСТВО УСЛОВИЕ РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕСУРСОВ

Аннотация: В статье несравнимо значение этической культуры в обеспечении рационального использования человеком содержимого сети Интернет. Вещи о том, что люди выбирают разные ресурсы, исходя из своих моральных взглядов, потребностей и ценностей. Если мыслить с этой точки зрения, нравственная культура человека является фактором, определяющим характер его обращения к интернет-ресурсам. Научно выявлено и доказано, что для превращения ресурсов интернет-пространства в фактор позитивной социализации человека необходимо повышать не только его информационную, но и нравственную культуру.

Ключевые слова: Человек, интернет-пространство, нравственность, поведение, нравственные чувства, нравственные знания, ресурс, религиозная точка зрения, нравственная культура, человечество.

HIGH INFORMATION CULTURE - INTERNET SPACE CONDITION FOR RATIONAL USE OF RESOURCES

Abstract: The importance of ethical culture in ensuring the rational use of Internet content by a person is incomparable in the article. Things about people choosing different resources based on their moral views, needs and values. If you think from this point of view, the moral culture of a person is a factor that determines the nature of his appeal to Internet resources. It has been scientifically identified and proven that in order to turn the resources of the Internet space into a factor in the positive socialization of a person, it is necessary to increase not only his informational, but also moral culture.

Keywords: Man, Internet space, morality, behavior, moral feelings, moral knowledge, resource, religious point of view, moral culture, humanity.

KIRISH

Internet-makonning shaxs negativ ijtimoiylashuviga sabab bo'layotgan kontentlarini yo'qotish, bekor qilish, ihotalab qo'yish imkonsiz masala. Buning uchun yoki internetni taqiqlash, yoki uning ishlashini muayyan chegaralarga solish, yoki jamiyat a'zolarining undan foydalanishini cheklash zarur bo'ladi. Axborot asrida mazkur yechimlarning har biri ayanchli iqtisodiy, siyosiy,

ijtimoiy va mafkuraviy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Binobarin, internet-makonning shaxs ijtimoiylashuvi jarayoniga pozitiv ta'sirini ta'minlashning yagona yo'li foydalanuvchining o'zini o'zgartirish, uning ma'naviy dunyosini boyitish, yanada aniqroq aytganda, uni internet-makon imkoniyatlaridan oqilona foydalanishga o'rgatish bilan bog'liq. Buning uchun eng avvalo shaxsda yuksak axborot va axloqiy madaniyatlarni shakllantirish zarur bo'ladi. Mazkur paragrafda "axborot madaniyati" tushunchasining mazmuni, uni shakllantirish zaruriyati va internet-makon resurslaridan ratsional foydalanishdagi roli haqida fikr yuritimiz.

Tarixiy taraqqiyotning barcha davrlarida insoniyat o'z hayotiy faoliyatini yo'lga qo'yish, uning xavfsizligini ta'minlash, ko'zda tutgan maqsadlariga erishish uchun muayyan axborotlarga ehtiyoj sezib kelgan. Darhaqiqat, ibtidoiy jamoa sharoitidayoq tanovul qilish uchun yegulik topish, qabila xavfsizligini ta'minlash, qabiladoshlar va o'zga qabila vakillari bilan munosabatlarni tashkil qilish avvalo turfa ma'lumot va axborotlarga ega bo'lishni taqozo qilardi. Kishilik jamiyati takomil topgani, undagi munosabatlar murakkablashgani sayin axborotga bo'lgan ehtiyojlarni kuchaytiruvchi omillar ham ko'paydi. Bunga mutanosib ravishda odam bolasi mazkur ehtiyojlarni qondirishning turfa yo'llarini topa bordi. Dastlab katta hayotiy tajribaga ega bo'lgan qariyalar turli axborot va ma'lumotlarni jamlagan hamda kishilarning axborotga bo'lgan ehtiyojlarini qondira oladigan manba bo'lgan bo'lsa, keyinchalik bu manbalar ham mazmunan va tarkiban rivoj topdi. Vaqt o'tishi bilan bunday manbalar turkumi ko'plab ma'lumotlarni o'zida kumulyatsiya qilgan hamda jamiyat a'zosiga yetkazish imkoniyatlariga ega bo'lgan oila, jamoa, diniy markazlar, so'ngra ta'lim muassasalari, kutubxonalar, teatrlar, kinoteatrlar, musiqa maskanlari, muzeylar evaziga bo'yidi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI

Mulohazalardan ko'rinib turibdiki, shaxs axborot madaniyatining shakllanishi uzoq tarixga ega. Bu jarayon insoniyat taraqqiyotining barcha davrlarini qamrab olgan va uzluksiz davom etgan. Biroq odam bolasining axborot olish, uni saqlash, qayta ishlash bilan bog'liq ko'nikma va malakalarini, turli axborot manbalari va texnologiyalaridan foydalanish uquvini ifodalovchi tushunchaning o'zi o'tgan asrning 50-60-yillaridan e'tiboran ilmiy muomalaga kirib keldi. Shu vaqtdan e'tiboran mamlakatimizda ham¹, xorijda ham² shaxs axborot madaniyati bilan bog'liq ilmiy problematika faol tadqiq qilindi. "Shaxs axborot madaniyati bilan bog'liq muammolarni kun tartibiga qo'yishga sabab bo'lgan tarixiy zaruriyat XX asrning 50-60 yillaridan boshlangan aloqa

¹ Қаранг: Каримов Ў., Каримова Г. Ахборот оқими ва ахборот маданиятининг шаклланиш тенденциялари.// Scientific progress, 2021, №3.- 743-750-б.; Самаров Р., Сатторов Ё. Ахборот маданияти ва уни шакллантиришнинг назарий-амалий аҳамияти.// Замонавий таълим, 2014, №1.- 13-17-с.;Тожиёв М., Салахутдинов Р., Баракаев М., Абдалова С. Таълим жараёнида замонавий ахборот технологиялари.-Т., 2001; Қодиров Н. Ўзбекистон ёшларида ахборот маданиятини шакллантиришнинг замонавий усуллари.// e-library.namdu.uz.

² Қаранг: Андреева И. М. Информационная культура личности как новая учебная дисциплина и новое направление культурологических исследований.// Информатизация и проблемы гуманитарного образования: Тезисы докл. междунар. науч. конф.- Краснодар, 1995.- С. 6- 8; Антонова С. Г. Информационная культура личности: вопросы формирования. // Высшее образование в России, 1994, № 1.- 82-89-с; Белл Д. Социальные рамки информационного общества.// Новая технологическая волна на Западе.- М.: Прогресс, 1986.- С. 330-342; Горлова И. И. Свет культуры в мире информатизации.// Проблемы культуры и информатизации, 1995, №1.- 6- 8-с; Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура .- М.: ГУВШЭ, 2000; Моргенштерн, И. Г. Информационное общество.- Челябинск: Урал LTD, 2000; Фромм, Э. Бегство от свободы.- М.: Прогресс, 1990; Хаммори, Й. Долгий путь к мозгу человека.- М.: Мир, 1986; Шрейдер А. Ю. Информатизация и культура.// Научно-техническая информация, 1991, №8.- 1-9-с.

texnik vositalarining rivoji bilan bog'liq bo'ldi, mazkur vositalar taraqqiyoti ijtimoiy jarayonlarni sezilarli ravishda jadallashtirdi hamda axborot fenomeniga e'tiborni jalb qildi"³.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Taqdim qilingan ilmiy ishlarda nafaqat "shaxs axborot madaniyati" tushunchasining mazmuni ochib beriladi, balki uning tarkibiy tuzilishi va darajalari ham tasvirlanadi. To'g'ri, mutaxassislar uning tarkibini turlicha belgilaydilar va talqin qiladilar. Buning sababi shundaki, tadqiqotchilar shaxs axborot madaniyati tarkibini har xil nazariy pozitsiyadan o'rganadilar. Ularning bir guruhi shaxs axborot madaniyatini dinamik fenomen sifatida tasavvur qiladi. Bu mutaxassislarning fikriga ko'ra, shaxs axborot madaniyati muttasil o'zgarib va rivojlanib borgan, shu boisdan u turli davrda turlicha tarkibiy elementlarga ega bo'lgan. Ikkinchi guruh mutaxassislarning ta'kidlashicha, shaxs axborot madaniyati statik xarakterga ega. Binobarin, uning tarkibiy tuzilishi o'zgarmasdir⁴. Bizning fikrimizcha, shaxs axborot madaniyati tarkibi barcha davrlarda hamma mamlakatlarda bir xil elementlarni o'z ichiga oladi, faqat mazkur elementlarning xarakteri davr o'tishi bilan turli shart-sharoitlar va omillar ta'sirida o'zgara boradi. Ayni paytda bir vaqtda bir jamiyatda umrguzaronlik qilgan kishilarning axborot madaniyati elementlari turli ko'rinishlarga ega bo'lishi ham mumkin. Umumiy kontekstda fikrlaganda, shaxs axborot madaniyati *tarkibi* quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi:

- axborot ehtiyoji; har bir inson umri davomida turli axborotlarga ehtiyoj sezadi. Bu ehtiyojlar insonparvarlashgani va optimallashtirgani, axoq normalariga moslashgani sayin uning axborot madaniyati ham yuksaladi;
- axborot olish mustaqilligi; jamiyat a'zosi o'zining axborotga bo'lgan ehtiyojini turli manbalar orqali qondirishi mumkin. Bunday manbalarning mustaqil belgilanishi axborot madaniyatining shakllanganidan dalolat beradi;
- axborot olish malakasi; jamiyat a'zosi o'zining axborotga bo'lgan ehtiyojini turli yo'llar bilan qondirishi mumkin. Bunday yo'llarning optimal belgilanishi axborot madaniyatining shakllanganini ko'rsatadi;
- intellektual erkinlik; muayyan axborotga ega bo'lishning o'zi kifoya qilmaydi. Ayni paytda uni tahlil qila bilish va baholash ham zarur. Bunday ko'nikma va malakalar intellektual jihatdan erkin shaxsdagina mavjud bo'ladi. Shu boisdan, faqat intellektual erkinlikka ega insonni yuksak axborot madaniyatiga ega shaxs sifatida e'tirof etish mumkin;
- dezinformatsiya va manipulyatsiyalardan himoyalash malakasi; qabul qilingan axborotlarning hammasi ham obyektiv va haqqoniy xarakterga ega bo'lavermaydi. Ularning ayrimlari kishilarni chalg'itish, aldash va ayrim hatti-harakatlarga undash maqsadida tayyorlagan bo'lishi ham mumkin. Axborot madaniyatiga ega bo'lgan shaxs ana shunday axborotlardan o'zini muhofaza qila oladi;
- axborot almashinish va tarqatishdagi mas'uliyat; qabul qilingan axborotni boshqalarga yetkazish muayyan mas'uliyatni zimmaga olishni taqozo qiladi. Tekshirilmagan, haqiqatdan yiroq axborotlarning tarqatilishi dezinformatsiyaga, tuhmatga sabab bo'lishi mumkin. Axborot madaniyati shakllangan shaxs bu boradagi mas'uliyatini chuqur his qiladi.

³ Дулатова А.Н., Зиновьева Н.Б. Информационная культура личности.- М.:Либерия-Библинформ, 2007.- С.80.

⁴ Каранг: ўша ерда.- С.85.

TAHLIL VA NATIJALAR

Mazkur tarkibiy elementlar shaxs axborot madaniyatining shakllanganligi darajasini aniqlovchi mezon vazifasini ham o'taydi. A.Dulatova va N.Zinovyevalar bu mezonlarga asoslanib, shaxs axborot madaniyatini uch *darajaga* tasniflaydilar:

- quyi daraja; axborot madaniyati quyi darajada shakllangan shaxs axborotlarni shunchaki iste'mol qilish, qanday mazmunda qabul qilgan bo'lsa, shunday mazmunda talqin qilish va yetkazish bilan cheklanadi;

- o'rta daraja; axborot madaniyati o'rta darajada shakllangan shaxs o'z axborot ehtiyojlarini yaxshi anglaydi, shu boisdan mazkur ehtiyojlarni qondiradigan axborotlarni o'zlashtirishda faollik ko'rsatadi;

- yuksak daraja; axborot madaniyati o'rta darajada shakllangan shaxs o'z ehtiyojlariga mos bo'lgan axborotlarni ongli va maqsadga muvofiq tarzda o'zlashtiradi, ularni tahlil qiladi va hayotiy faoliyatida qo'llaydi⁵.

- Internet-makonning shaxs ijtimoiylashuvi jarayoniga murakkab ta'siri jahonning barcha davlatlarini jamiyat a'zolarining axborot madaniyatini oshirish masalalariga e'tiborni kuchaytirishga majburlamoqda. Shu maqsadda fuqarolarning axborotga bo'lgan ehtiyojlarini optimallashtirish, axborot olish va undan foydalanish ko'nikma va malakalarini takomillashtirishga xizmat qiladigan turfa modellar ishlab chiqilmoqda va amaliyotga tatbiq etilmoqda. Masalan, Taganroglik qator olimlar qayd qilishicha, AQSH, Buyuk Britaniya va Kanada bu borada quyidagi modellarga tayaniladi:

- ma'rifiy-axborot modelidan axborot madaniyatiga doir kulturologik, estetik, ijtimoiy-madaniy nazariyalarni va uning tarixini o'rganishda foydalaniladi;

- tarbiyaviy-axloqiy modeldan axborot olami bilan bog'liq axloqiy, diniy, falsafiy muammolarni talqin qilish va tushuntirishda foydalaniladi;

- amaliy-utilitar modeldan axborotlarni qabul qilish, saqlash va uzatish imkonini beradigan texnika vositalari bilan ishlashni o'rgatishda foydalaniladi;

- estetik modeldan estetik ahamiyatga molik axborotlarni badiiy did bilan tanlash, ularni tahlil qila bilish malakasini shakllantirishda foydalaniladi;

- ijtimoiy-madaniy modeldan axborotlarni tanqidiy baholash, tahlil qilish va ijodiy qayta ishlash malakasini shakllantirishda, ijodkor shaxsni voyaga yetkazishda foydalaniladi⁶.

- Professor A.V.Fedorov o'z maqolasida Germaniya, Avstriya va Shveysariyaning axborot madaniyatini yuksaltirish borasidagi tajribalarini umumlashtiradi. Uning yozishicha, xususan, Germaniyada, bu borada quyidagi konsepsiyalarga tayanilmoqda:

- tanqidiy va tahliliy tafakkurni rivojlantirish konsepsiyasining asosiy vazifasi axborotlarni tanqidiy qabul qilish malakasini shakllantirishdan iborat;

- amaliy konsepsiyaning asosiy vazifasi mediatexnika bilan ishlashga o'rgatishdan iborat;

- ijtimoiy-ekologik konsepsiyaning asosiy vazifasi axborotlar bilan ishlash ko'nikmalarini hosil qilishdan iborat;

⁵ Дулатова А.Н., Зиновьева Н.Б. Информационная культура личности.- М.:Либеря-Бибинформ, 2007.- С.101.

⁶ Каранг: Федоров А.В., Новикова А.А., Колесниченко В.Л., Каруна И.А. Медиаобразование в США, Кана-де и Великобритании.- Таганрог: Изд-во Кучма, 2007.- С.59-60.

• axborot-texnologik konsepsiyaning asosiy vazifasi yangi axborot texnologiyalarini o'zlashtirish malakalarini rivojlantirishdan iborat⁷.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qiladigan bo'lsak, shaxs ijtimoiylashuviga pozitiv tus berish uchun avvalo uni internet-makondan joy olgan kontentlardan ratsional foydalanishga odatlantirish zarur. Bu o'rinda shaxs axborot madaniyatini shakllantirishning ahamiyati beqiyosdir. O'zbekistonda keyingi yillarda sodir bo'lgan qator ijtimoiy jarayonlar jamiyat a'zolari axborot madaniyati saviyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Biroq internet-makonning shaxs ijtimoiylashuviga salbiy ta'siri kuchayib borayotgani yangi vazifalarni kun tartibiga qo'yimoqda. Bugungi kunda O'zbekiston sharoitida jamiyat a'zolarining axborot madaniyatini yuksaltirish uchun ularda oqilona axborot ehtiyojlarini shakllantirish, axborotlarni izlash, tanlash, ishonchliligini baholash, to'liqligini baholash, tahlil qilish, shaxsiy axborot xavfsizligini ta'minlash malakalarini takomillashtirish zarur bo'ladi. Faqat shunday yo'l bilangina jamiyat a'zolarini

Adabiyotlar ro'yhati:

1. Назаров Қ. Жаҳон фалсафаси қомуси. Том 1.- Т.: Ўзб.файл.миллий жам. нашр., 2019.- Б.119.
2. Қаранг: Пасешниченко И.С. О природе возникновения морали (источники формирования нравствен-ности)// Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион. Общественные науки, 2010, №4.- 133-136-с. Ўша ерда.- 133-с.
3. Қаранг: Пасешниченко И.С. О природе возникновения морали (источники формирования нравственнос-ти)// Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион. Общественные науки, 2010, №4.- 133-136-с.
4. Брюхова Н.Г. Нравственная культура личности// Культура. Духовность. Общество, 2014, №9.- 151-с.
5. Назаров Қ. Жаҳон фалсафаси қомуси. Том 1.- Т.: Ўзб.файл.миллий жам. нашр., 2019.- Б.119-120.
6. Қаранг: Брюхова Н.Г. Нравственная культура личности// Культура. Духовность. Общество, 2014, №9.- 150-155-с.; Пасешниченко И.С. О природе возникновения морали (источники формирования нравствен-ности)// Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион. Общественные науки, 2010, №4.- 133-136-с.; Сирожиддинов Х. Ёшлар ахлоқий маданиятини ривожлантиришининг тарихий-фалсафий қараш-лар ривожини// Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2023, №1-2.- 34-42-б.; 7. Расулова Ш.А. Инсон ахлоқий-экологик маданиятининг фалсафий жиҳатлари// Экономика и социум, 2021, №3.; Яркова Е.Н. Нравственная культура как ценностно-смысловая система// Вестник Пермского универ-ситета. Философия. Психология. Социология, 2012, №3.- 51-60-с.
7. Қаранг: Мамадиева Н.Х. Роль нравственной культуры личности// Евразийский Союз Ученых.- euroasia-science.ru/pdf-archiv/65-67.
8. Қаранг: Брюхова Н.Г. Нравственная культура личности// Культура. Духовность. Общество, 2014, №9.- 150-155-с. Қаранг: ўша ерда.- 153-с.
9. Литвякова Л.А. Философское рассмотрение понятия "нравственное чувство".// Скиф. Вопросы студенческой науки, 2017, №8.- 193-с.

⁷ Қаранг: Федоров А.В. Медиаобразование в Германии, Австрии и Швейцарии// Медиаобразование, 2005, №2.- 102-103-с.

10. Калинина Т.Л. "Этическое мышление о благе, долге, моральном законе и других категориях нравственности" APRIORI. Серия: Гуманитарные науки, 2015, №6.- 15-с.
11. Назаров Қ. Жаҳон фалсафаси қомуси. Том 1.- Т.: Ўзб.файл.миллий жам. нашр., 2019.- Б.121. Ўша ерда.
12. Қаранг: Касьянова Е.И. Нравственная активность как сущностная характеристика толерантности.// Вест-ник ВГУ. Серия Гуманитарные науки, 2008, №1.- 92-с.
13. Бекмуродова Г.Ҳ. Замонавий ижтимоий деструкция: мазмуни ва шакллари, Ўзбекистонда намоён бўлиш хусусиятлари: Фалс.ф.д. (DSc) дисс.- Бухоро: БухДУ, 2022.- Б. 99. Қаранг: ўша ерда.
14. Бекмуродова Г.Ҳ. Замонавий ижтимоий деструкция: мазмуни ва шакллари, Ўзбекистонда намоён бўлиш хусусиятлари: Фалс.ф.д. (DSc) дисс.- Бухоро: БухДУ, 2022.- Б. 100.
15. Эркаев А. Маънавиятшунослик. 2-китоб.- Т.: Маънавият, 2018.- Б.143.
16. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаро-вонлигининг гарови.// Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Ж.1.- Т.Ўзбекистон, 2017.- Б.126.
17. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч.- Т.:Маънавият, 2008.-Б.117.